

MARTÍ CHECA ARTASU

IMMIGRANTS, JORNALERS I COLONITZADORS:
EL BARRI DE LA TRINITAT VELLA, BARCELONA (1921-1936)¹.

Introducció

Durant els dos primers terços del segle passat es produeix a Catalunya un canvi substancial del model econòmic. La industrialització i els canvis en els sistemes de treball que creà van provocar una expansió econòmica que impactaria de ple a la societat. D'una banda, els agents inversors i mitjancers d'aquest procés, la burgesia, mica en mica consolidaven el seu paper preponderant. D'altra, apareixia una nova classe social, els obrers, que serien la força de treball d'aquest desenvolupament. En aquest procés, les ciutats esdevenen els eixos centrals. Són les receptors dels capitals inversors, de la mà d'obra i seran l'espai de creació de nous llocs de treball i, per tant, receptors de nous habitants que crearen unes necessitats bàsiques a cobrir.

Aquest impacte de la indústria es tradueix en una sèrie de trets demogràfics que perduren des d'inicis de segle fins l'any 1973². Aquests serien: l'inici de la immigració de la resta de la península Ibèrica, la macrocefàlia de Barcelona, els índexs de natalitat i mortalitat són decreixents i els primers seran compensats per aquesta immigració.

Barcelona va créixer al llarg del procés de desenvolupament industrial i, posteriorment, a les primeres dècades del segle es va anar engrandint amb l'acumulació d'alguns municipis limítrofes, creant una estructura amb possibilitats d'encabir més indústria i més habitants.

Una de les pautes poblacionals d'aquest creixement va ser l'origen dels immigrants. Així, el 1900, la majoria de la població era originària de Catalunya (69%), i d'aquests el 24% no eren barcelonins. Només, un 31% procedia de la resta de l'Estat. El 1930, la situació havia canviat diametralment, el 68% provenien de la resta de l'Estat i la resta eren catalans. Les causes del canvi cal buscar-les en el període d'expansió econòmica que s'esdevingué durant la I Guerra Mundial i que afectà tots els sectors industrials i creà una gran demanda de mà d'obra³. Demanda que va ser assumida per la immigració, aquesta, en bona mida, de fora de Catalunya. Aquest fet provocà ineludibles repercussions urbanes, socials, ideològiques i culturals. D'aquesta manera, l'aparició de nuclis urbans amb predomini de gent no catalana començà a constatar-se i l'acceptació de Barcelona com a ciutat receptora d'immigrants estava totalment reflectida a la nova realitat.

1. Aquest treball va ser presentat sota el títol de: "Immigrants a la perifèria. La Barriada de la Trinitat Vella (1921-1936)" en el *IV Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya*. Barcelona, Desembre de 1997.

2. GÓMEZ OLIVÉ, M. *Les migracions a Catalunya al segle XX*. Ed. Barcanova, Barcelona, 1992. p. 41.

3. Veure: ROCA, F i MASSANA, C. "Estratègies urbanes i realitat urbana a la regió de Barcelona" a *Economia Crítica*, Barcelona, Edicions. 62, S.A., 1973.

Així, aquest treball, al fil de les escassíssimes aportacions sobre el tema⁴, és una aproximació al procés de creació i desenvolupament d'un espai urbà on s'exemplifiquen les repercussions a dalt esmentades. Aquest, és el barri de la Trinitat Vella de Barcelona, situat a l'extrem més oriental del terme municipal de Barcelona⁵, i en l'actualitat integrat dins del districte de Sant Andreu.

En aquest barri es desenvolupa un procés de creixement urbà en tots els sentits, que aquí, presentem com un exemple de la influència de la immigració en la creació de la perifèria urbana de Barcelona, a les primeres dècades d'aquest segle.

Així, l'estudi, en una primera part, es basa en l'anàlisi de les sèries de permisos d'obres dels cinc carrers amb més numeració del barri; la selecció va des dels primers permisos documentats, el 1921, fins als datats el 1936, any d'inici de la guerra civil.

En una segona part, analitzem les dades obtingudes dels fulls familiars del Padró municipal realitzat a Barcelona el 1930, de les quals hem escollit una mostra continguda als dos carrers de major numeració en aquell any.

L'anàlisi i l'estudi de les dades aportades per aquestes dues fonts ens presenten, d'una banda, la progressió del creixement urbà del barri i fan possible una comparació amb altres zones de la perifèria barcelonina que apareixen també, en aquests anys. D'altra banda, l'estudi del padró de 1930 ens permet analitzar el conjunt poblacional dels nous habitants del barri; les seves regions de procedència, la seva categoria professional, els percentatges per sexes i la piràmide d'edats.

Finalment, i com a complement a l'anàlisi de les fonts anteriorment esmentades, constatarem el naixement i evolució del teixit associatiu i comercial de la nova barriada, a través de les dades de la contribució fiscal datades entre el 1921 i el 1934.

Aquests tres punts de treball permeten constatar els mecanismes de creació d'un barri de la perifèria barcelonina, amb una situació de marcada especificitat inicial que ha marcat el seu desenvolupament fins als nostres dies.

Trinitat Vella. Situació geogràfica

El barri de la Trinitat Vella es troba des dels seus orígens marcat per la topografia del Turó de la Trinitat, també conegut com Coll de Finestrelles; una petita elevació de poc més de cinquanta metres sobre el nivell del mar, i una de les darreres estribacions del sector oriental de la Serra Collserola, juntament amb el Turó de Montcada, el Turó de Roquetes i el Turó de Sant Joan.

Aquesta elevació estava vorejada per una sèrie de torrents i rieres (Torrent de Parera i

4. TATJER, M. "La inmigración en Barcelona en 1930: Los Andaluces en la Barceloneta". Dins: *Estudios Geográficos*, n.º 159 XLI, Maig 1980, Madrid. p. 119-143. I més general, la tesi doctoral de: J. M. VILANOVA *Espacio residencial y metrópoli. Las tramas residenciales en la formación y evolución metropolitana de Barcelona, 1856-1953*. ETSAB, Barcelona, 1995.

5. Una primera aproximació a la història i sociologia del barri la tenim a: BONAL R. i COSTA, J. *Sòl urbà i classes socials. Materials per una política municipal*. Fundació Jaume Bofill, Barcelona, 1978. p. 29. i també: HUERTAS CLAVERIA, J. M. i FABRE, J. *Les dues Trinitats*. dins: *Tots els barris de Barcelona*, vol. 5, Barcelona, 1976. p. 193-218. i PALLARÈS-PERSONAT, J. *Breu història de la Trinitat Vella*. Barcelona, 1988. I més recentment. TATJER, M. *La Trinitat Nova*. ADIGSA, Barcelona, 1995 i DD.AA. *Sant Andreu-Barcelona: 100 anys creant futur*. (Catàleg exposició), Barcelona, 1997. p. 29 i s.

Torrent de Calau), que des de la Serra de Collserola anaven a desguassar al riu Besòs, que, també, voreja el turó pel seu vessant sud.

Al llarg de la història, aquest turó ha estat la porta d'entrada al Pla de Barcelona pel Vallès. El pas, el 1854, de la línia de ferrocarril que anava cap a Granollers i el pas, el 1855, de la que anava a Sabadell, corroboren aquest fet que avui té continuïtat amb la localització a la zona d'un nus de comunicacions de primer ordre -nus de la Trinitat- i del punt de sortida de diverses vies de comunicació, viàries i de ferrocarril, de la ciutat de Barcelona.

Les primeres notícies⁶ de poblament de la zona estan datades del segle X. Malgrat això, és al 1260 quan es cita, amb seguretat, la presència d'un hospital amb capella per a pelegrins i vianants. A mitjans del segle XIV documenten una ermita o capella sota l'advocació de la Santíssima Trinitat, que depèn del rector de Sant Andreu de Palomar. Un segle més tard, es documenta per primera vegada la presència d'unes forques jurisdiccionals,⁷ que s'instal·laven als llocs d'entrada a les ciutats, que faran que l'indret rebi el nom de "barral del botxí". Finalment, amb la guerra del Francès, la capella és cremada i el poblament quedà reduït a escassos masos (Can Cagamantes, Can Calau, Can Campanyà i Can Càrsar). El territori es presenta com una àrea de cultiu de vinya, que troba als vessants dels turons un punt factible per a la seva producció. També, el pas del Rec Comtal a les zones planes farà que es desenvolupi el regadiu.

L'agregació del municipi de Sant Andreu de Palomar a Barcelona el 1897, integrà el turó dins el terme municipal de la ciutat.⁸ La llunyania i la manca de poblament farà que sigui destinat a la ubicació de serveis, especialment sanitaris i d'abastament, per a la ciutat. Així, el 1914, emmarcat dins la política municipal de l'època, de millora de l'abastament d'aigua, es va elaborar un projecte que tractava de rendibilitzar els recursos hídrics dels pous d'extracció del Besòs, fets a Montcada entre 1890 i 1897. El projecte no va reeixir mai en la seva totalitat⁹ i només es van utilitzar uns dipòsits de cloració construïts el 1917.¹⁰ Posteriorment, el 1923, la *Sociedad Mútua de Letrinas* adquireix uns terrenys a la zona per a fer-los servir com a abocador i femers. L'inici de la construcció va fer que aquesta societat vengués els terrenys.¹¹

6. DURAN I SANPERE, A. "Finestrelles i l'ermita de la Trinitat" a Barcelona i la seva història. 1. La formació d'una gran ciutat. Ed. Curial, Barcelona, 1972, p. 627-629. i també: BUSQUETA I RIU, J. *Una vila del territori de Barcelona: Sant Andreu de Palomar als segles XIII-XIV*, Barcelona, FVC J, 1991. HERNANDO J. "La capella de la Santíssima Trinitat de Finestrelles en documents notariais del segle XIV" a *Finestrelles*, n.º 5, 1993. p. 27-33. i HERNANDO, J. "La creu de terme de la Trinitat al Coll de Finestrelles" a *Finestrelles*, n.º 6, 1994, p. 25-31.

7. CLAPÉS I CORBERA, J. *Fulles històriques de Sant Andreu de Palomar* Vol 1. 1984. Barcelona, Ed. facsimil, 1931.

8. TATJER I MIR M. *La Trinitat Nova*. ADIGSA, Barcelona, 1995. p. 19 i s.

9. En un intent d'establir una breu cronologia el registre dels permisos d'obres de l'Arxiu administratiu Municipal de Barcelona ens permet constatar:

1915. Projecte d'edificació per a la instal·lació d'una bomba i uns motors que han d'emplaçar-se al solar anomenat de la Trinitat, pel contractista Ramón Miralles Forn. Al mateix any, podem documentar la contrata a favor de Fomento de Obras y Construcciones.

1918. Instal·lació dels aparells productores d'aigua "Sorel" per a l'esterilització de les aigües de Montcada a l'entrada del dipòsit de la Trinitat.

1922. Construcció de la central de subministrament d'energia elèctrica, estació elevadora d'aigües de la Trinitat.

10. Veure *Op. Cit.*, nota 7. Aquests dipòsits, exemple d'un modernisme tardà, van funcionar fins el 1989. Avui dia, encara són presents emmarcats dins una zona verda del barri a tocar el carrer Torrent de Parera.

11. "En 1923 la Societat Mútua de Letrinas, amb el fi de complimentar un acord de l'Ajuntament que es referia a la higiene, adquirí una porció gran de terra en la Trinitat, lloc extremer del Pla de Barcelona, en aquella eminència havia projectat la referida companyia aixecar-hi uns dipòsits amb el fi de què els pagesos del Vallès poguessin proveir allí i no s'hagués de carretejar la mercaderia des del Poble Nou. Aquelles terres revenudes després a una companyia d'edificacions, que adquirí moltes mojadades d'aquell lloc fou la causa d'aixecar-se la barriada de la Trinitat, es feren els

Al mateix temps, el subministrament d'energia elèctrica produïda als Pirineus arribava a Barcelona, fet que provocà la instal·lació a la Trinitat de les estacions receptores i distribuïdores del corrent, així, es van instal·lar la *Cooperativa de Fluido Eléctrico*, el 1928, i a tocar de l'anterior, l'estació de *Riegos y Fuerzas del Ebro*, uns anys abans, el 1920. Pel que fa a les elèctriques, el 1912 va instal·lar-se una estació de la *Compañia Barcelonesa de Electricidad*. També, i com a resultat de la proximitat del Rec Comtal i l'aprofitament de les seves aigües, a les darreries del segle XIX s'havia instal·lat la *Teneria Ibèrica de Schmidt Marx i Companyia*, que a inicis de la dècada dels anys vint va passar a ser propietat dels germans Bohigas.¹² Per completar aquest paisatge, trobem documentada, el 1934, la presència de la fàbrica de losetes hidràuliques de Pujadas i Llobet, a la unió de la carretera de Ribes amb la carretera de Cornellà, a Fogars de Tordera, i d'una fàbrica de paper de vidre sota la denominació *Debray i Cia*.

El naixement del barri

El naixement del barri s'articula com un intent de continuar el creixement del nucli urbà de l'antic municipi de Sant Andreu de Palomar, agregat el 1897 pel seu extrem nord-oest. Aquest continua per la carretera de Ribes i la seva unió amb el que a la dècada dels anys vint d'aquest segle va esdevenir el passeig de Santa Coloma.

La connexió d'aquestes dues vies i la facilitat d'accés al municipi andreuenc expliquen la colonització i ocupació dels vessants oest i sud-oest del Turó de la Trinitat, a partir de 1921.

Des d'aquest any es documenten els primers permisos d'obres, que passen a tenir un espectacular creixement el 1925 i un de més progressiu i continuat entre 1931 i 1936.

La nova població s'instal·larà al llarg dels antics camins i corriols que creuaven transversalment el turó, i aquests esdevindran, amb el creixement urbà del barri, els carrers de la Trinitat, Finestrelles, Foradada, i en menor mesura s'ocuparan els vessants més excèntrics i s'obriran els carrers de Mireia i Ausona.

Ara bé, la majoria dels nous habitants es van concentrar a l'entorn de l'espai més pla que s'estructuraria com una plaça, la Pl. del Besòs (avui de la Trinitat) i dels carrers que d'ella en sortien, c./ de la Madriguera, c./ General Villacampa (avui c./Turó de la Trinitat) i c./ Galícia.

L'anàlisi de les sèries de permisos d'obres dels cinc carrers principals permeten observar les diferents fases de creixement del barri. Una primera fase es situaria entre els anys 1921 i 1925, i presenta una evolució molt alta dels permisos; mentre que el 1921 només es documenta un permís, el 1925 aquesta xifra és de 27. Una segona fase la situariem entre 1926 i 1928 on documentem una davallada en l'edificació que arriba a les xifres dels primers anys de la dècada. Una tercera fase és la considerada entre 1929 i 1936 amb un creixement progressiu que arribarà a la cota més elevada, el 1930, i que a mesura que entrem en la dècada dels trenta s'esmortirà. Malgrat això, aquesta darrera fase manté uns nivells d'edificació prou estables i homogenis.

plans posteriorment i s'impulsà extraordinàriament l'edificació en aquell lloc històric tan pintoresc amb vista al Vallès i al Pla de Barcelona, s'aixecaven les forques jurisdiccionals del Consell de Cent i també hagué allí mateix a la part de la carretera, aixecada l'ermita amb hostal de la Santíssima Trinitat. Veure: CLAPÉS I CORBERA, J. *Falles històriques de Sant Andreu de Palomar* Vol 2. 1984, Barcelona, Ed. Facsimil, 1931.

12. Les restes d'aquesta teneria encara es conserven al final del carrer Negoci a tocar l'estació de distribució de FECSA.

Una visió més general permet constatar que els nivells de construcció són molt baixos en comparació amb els que s'esdevenen a la resta de Barcelona, però es mantenen en la mateixa tònica si els comparem amb les sèries de permisos de la zona més propera, Nou Barris, també en un incipient creixement. La comparació amb altres barriades que apareixen a l'antic terme de Sant Andreu, com ara la Barriada d'Estadella, al futur barri del Bon Pastor, la Barriada de Can Berdura, a la zona baixa del Guinardó, el nucli central de la Sagrera¹³ i el mateix Sant Andreu, ens mostra uns percentatges d'edificació comparativament baixos.

En aquesta línia de comparació, podem constatar que el creixement de la zona segueix les mateixes pautes que les sèries de permisos per a Nou Barris i Barcelona, especialment en el primer cas (Vegeu gràfic 1 i 2). De fet, el creixement urbà de la Trinitat Vella es pot considerar una conseqüència del procés d'expansió en el territori, del creixement que es produeix a Nou Barris en aquestes dates.

La tímida arrencada que entre 1918 i 1921 es documenta a Nou Barris, suposa el naixement de la barriada de la Trinitat Vella. Igualment, la mateixa corba expansiva que es produeix a Nou Barris entre 1922 i 1927, troba el seu reflex a la Trinitat, amb una explosió espectacular del fet urbà.¹⁴ Fet, aquest últim, que no podem deslligar del creixement que s'esdevé a les zones més properes a la Trinitat, de Nou Barris, com ara Prosperitat, Verdum, Roquetes i la barriada de Charlot.

Uns anys que van ser de sorgiment de l'anomenada "segona corona de nuclis perifèrics" de Barcelona, dels quals la Trinitat Vella va entrar a formar-ne part, com altres exemples de la perifèria.¹⁵ Ja a la dècada dels trenta, el creixement segueix una evolució paral·lela a la de Nou Barris, amb una corba molt més estable i progressiva. (Vegeu gràfic 2).

En una visió de conjunt de la zona, constatem que el creixement i construcció urbana d'aquest barri en els anys tractats, representa un percentatge del 13,3% respecte de la totalitat de les edificacions construïdes en ell fins al 1991.¹⁶

La totalitat de les edificacions són de planta baixa i d'escasses proporcions, semblants a les que trobem en aquells moments a tot el districte IX, que incloïa Sant Andreu, Horta i Nou Barris. Dins del que hom ha anomenat "caseta", amb unes dimensions d'entre els 40 i 70 metres quadrats, són habitatges de quatre peces amb una distribució molt senzilla, algunes d'elles dotades d'un espai davanter a modus de petit pati, tot i que en alguns casos aquest es troba a la part posterior. La majoria de les edificacions estaven alineades al carrer i s'adaptaven a la topografia, fent passadissos i escales. De forma molt escassa i poc significativa trobem permi-

13. CHECA, M. "La Sagrera, 100 anys de creixement urbà (1897-1997)" dins: BASIANA, X., CHECA, M., PALOMAR, J.M., SOLÀ, P. i TERRÉ, J. *La Sagrera, del Rec Comtal al TGV* Barcelona, ed. Vers, 1997.

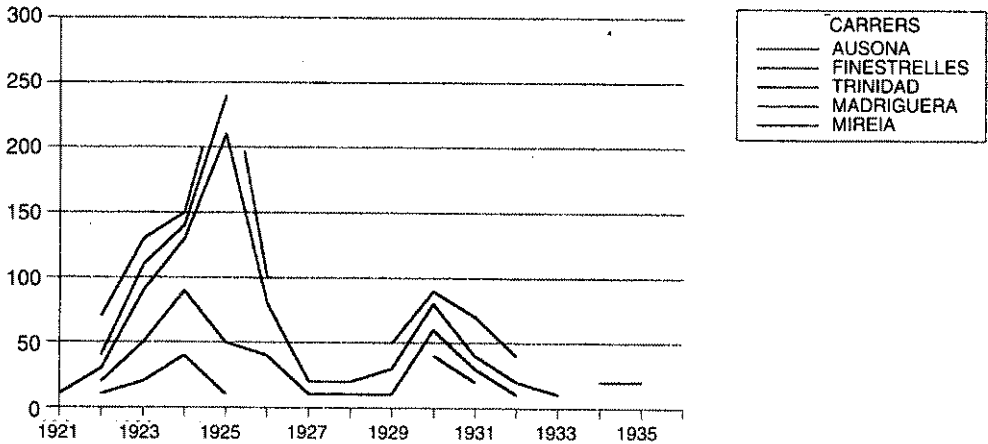
14. D.A. *Treball de precatalogació del districte de Nou Barris per a la revisió del catàleg del patrimoni arquitectònic històric-artístic de la ciutat de Barcelona*. Barcelona, Ajuntament de Barcelona, Institut Municipal d'Urbanisme, 1992 p. 21 i s. També es pot consultar: CORDIVIOLA, A., GARCÍA SOLER, C., MONCLÚS F.J., OYÓN, J.L. "La formació de Nou Barris. Dinàmica y explosión de la construcción residencial en la periferia barcelonesa, 1897-1935". Dins: *III Congrés d'Història de Barcelona. Ponències i comunicacions*, Barcelona, 1993. p. 559-573.

15. FERNÁNDEZ DE RETANA, J. "Els passadissos de Collblanc-la Torrassa 1900-29. L'essència d'un barri dormitori". a *Revista catalana de Geografia*, n.º 17, Barcelona, febrer 1992, vol VI i també: GRUP CD-URB. "Les estratègies de parcel·lació i edificació a la Barcelona de 1930: El sector del passatge de Xile i la tipologia constructiva de les vivendes adossades", dins: *Barcelona i l'espai català. Ciutat i articulació del territori. IV Congrés d'història de Barcelona*, 1995.

16. La mitjana d'antiguitat de les edificacions del barri és l'any 1959 i els majors percentatges d'edat de les edificacions es donen entre 1940 i 1979 amb el 8,1% dels edificis construïts. Dades extretes de: ESTEBAN, J. i FERRER, A. "El parc d'habitatges a Barcelona", dins *Barcelona Societat*, n.º 5, 1996, p. 22-46.

Gràfic 1. Sèrie de permisos d'obres a la Trinitat Vella pels cinc carrers de major numeració entre 1921 i 1939.

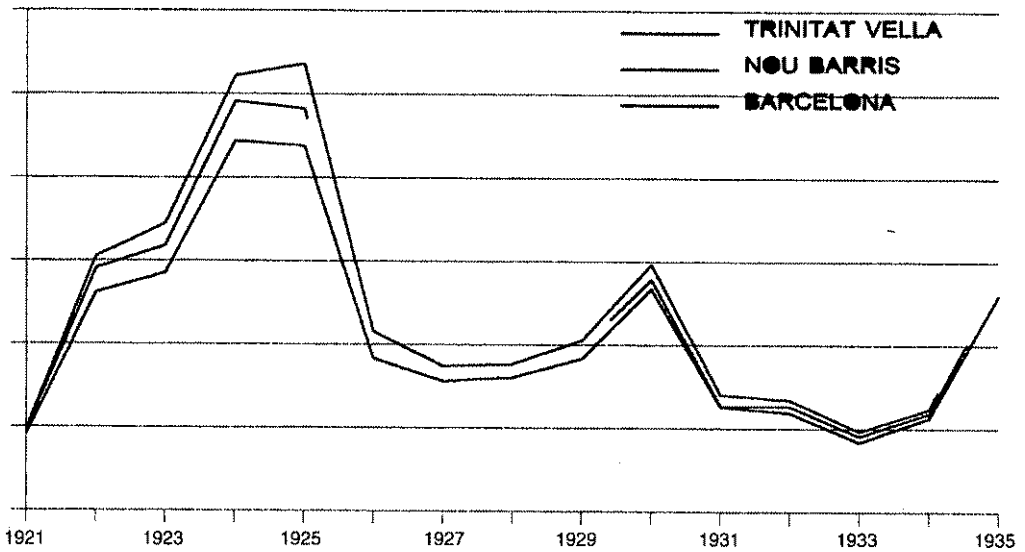
PERMISOS D'OBRES 1921-1939
BARRI DE TRINITAT VELLA

Gràfic 2. Gràfic comparatiu de les sèries de permisos d'obres per Barcelona-Nou Barris i Trinitat Vella.

Font: Elaboració pròpia i D.A. Treball de precatàleg del districte de Nou Barris per a la revisió del catàleg del patrimoni arquitectònic històric-artístic de la ciutat de Barcelona. Ajuntament de Barcelona, Institut Municipal d'Urbanisme, Barcelona, 1992.

PERMISOS D'OBRES 1921-1936
BARCELONA-NOU BARRIS-TRINITAT VELLA

sos amb l'epígraf: "cobert", i ja entrats en la dècada dels trenta trobem els primers permisos, també molt poc significatius, que especifiquen la construcció d'annexos o segones plantes.

Pel que fa al règim de propietat, cal apuntar dos conceptes que mostren el paisatge urbà que es configura a la Trinitat Vella. D'una banda, el concepte de "colònia" i d'altra, el de "casita de recreo". El primer, malgrat altres consideracions, expressa una concepció que vol argumentar la urbanització d'un espai verge i a la vegada el fet, encara que subjacent, d'una tipologia unitària de la construcció.

El segon concepte, mostra que la concepció que d'aquell espai en té la població propietària, és la de ser utilitzat com a espai de descans. Un concepte, si més no, nominal, puix que la majoria de les noves construccions seran ocupades per llogaters, ja que els propietaris viuen de forma majoritària a la dreta de l'Eixample i a la Barceloneta, i construeixen amb una clara visió inversionista. Un exemple significatiu d'això és el conjunt de 10 cases de l'anomenat barri de Argilaga, construït per Simeon Argilaga entre 1925 i 1926 i destinades a ser llogades.

La població de Nou Barris

Les dades dels fulls familiars del Padró Municipal de 1930, fet per l'Ajuntament de Barcelona, extretes per a dos carrers de la zona tractada,¹⁷ configuren una mostra de 434 habitants que permet fer una aproximació a la realitat poblacional del barri en un moment de creixement urbà, progressiu, però sostingut.

El percentatge de població adulta (entre 15 i 64 anys) és del 67,06%, mentre que el de població activa es situa a l'entorn del 43,31%. D'aquesta població adulta considerada, el 35,39% són dones i el 64,6% homes. Aquesta població adulta és bàsicament jove, amb percentatges del 22% per a les edats compreses entre els 15 i 18 anys, 23% dels 19 als 25 anys i 16,5% entre els 26 i 30 anys, un conjunt que supera el 60% i que mostra que la majoria de la població adulta es troba dins aquests grups d'edat.

La mostra aporta dades de la població dels 0 a 15 anys, amb un percentatge del 32,02%, fet que situa el percentatge de la gent més gran de 65 anys amb un escàs 0,23%. Percentatge que cal matisar si tenim en compte la mostra que es tracta.

Pel que fa a les activitats professionals desenvolupades, cal destacar el concepte "jornalero" que el padró utilitza per aglutinar la major part dels homes censats¹⁸ i el concepte de "sus labores" que engloba la majoria de les dones en edat adulta. Altres categories que apareixen, sempre en percentatges molt baixos, serien: "comercio, tintorero, albañil, barbero, peón, pintor y escribiente".

Pel que fa a la feina desenvolupada per les dones, únicament en dos casos s'especifica la seva activitat com a "jornalera" i en tres s'especifica com a "sirvienta". Respecte al treball que desenvolupen els nens, considerem les edats compreses entre els 0 i 15 anys. Cal fer notar que a partir dels 12 anys es troben exemples de designats com a "aprendiz" i en edats entre els 14 i 15 sovintegen els jornalers.

17. La mostra ha estat extreta dels fulls familiars del *Padró Municipal d'habitants de Barcelona* de 1930 sobre els censats als carrers Trinitat i Madriguera, dos dels carrers amb major número d'edificacions construïdes i major llargària.

18. Respecte al concepte de "Jornalero" i la seva relació professional cal remetre a les puntualitzacions realitzades per TATJER, M., a *Op. Cit.* nota 3. p. 129.

Respecte als llocs de procedència, hem de fer constar tres percentatges significatius. D'una banda, el 34% de la població de la mostra són d'origen català. L'aportació d'habitants de la pròpia ciutat és important per si mateixa (22,5%) i mostra la persistència de models d'ocupació on predomina l'oci i el lleure. L'habitatge l'ocupa gent que no hi viu habitualment, i que ha trobat a la perifèria unes condicions d'habitabilitat molt més adients que les que hi ha a altres barris tradicionals (Ciutat Vella, Barceloneta, Gràcia...) i també, unes millors perspectives laborals, a causa de la proximitat d'alguns centres de treball importants a la zona.

Respecte al percentatge provinent de les altres províncies catalanes, trobem una preponderància dels originaris de Lleida i Tarragona i l'existència de vincles matrimonials amb població originària de la pròpia ciutat.

La immigració forània. El gruix de la població

Els habitants originaris de les regions de la resta de l'Estat són el gruix de la població que hem analitzat a la mostra. El percentatges presentats (veure quadre 1) tenen una referència paral·lela als que es produeixen a la resta de Barcelona-ciutat. Únicament, els originaris de la regió murciana (23,57% sobre 4,47%), la regió castellano-leonesa (8,21% sobre 2,10%) i la valenciana (11,78% sobre 8,72%) presenten discordàncies amb els que s'esdevenen al conjunt de la ciutat. En els dos darrers casos, trobem una explicació en el procés d'anàlisi de la mostra tractada que fa possible una matisació de les dades. Des d'una altra perspectiva hem d'analitzar el percentatge dels originaris de Múrcia. D'una banda, aquests, sumats als originaris d'Andalusia Oriental, bàsicament d'Almeria, presenten un percentatge del 28,92%, una xifra força significativa pel conjunt de la mostra tractada. D'altra, les característiques migratòries d'aquests nous vinguts i la intensa força de l'imaginari col·lectiu de la societat respecte d'aquests, fan necessària una anàlisi més detallada. Val a dir, que la immigració originària del sud-est peninsular ha estat magnificada i més o menys mitificada, des d'una perspectiva literària i periodística,¹⁹ essent aquesta una resposta al gran impacte social de la societat catalana del moment -recordem que van ser els primers immigrants que venien de forma massiva de fora de Catalunya- un impacte fins i tot tractat des d'una perspectiva nacionalista i racial.²⁰ Ara bé, l'estadística reflecteix una realitat diferent. Els percentatges de procedència mostren que els col·lectius més nombrosos van ser els provinents del País Valencià i l'Aragó i, sobretot, els que havien vingut de la resta de Catalunya. Molt probablement, la proximitat cultural i un degoteig en l'arribada els va fer passar més desapercebuts.²¹ Així, els originaris de la regió murciana i d'Andalusia Oriental es presenten amb uns percentatges mitjans respecte del conjunt. La seva presència, però, va destacar per l'enorme impacte social que es va produir a l'època a causa del caràcter massiu de la immigració, la diferència cultural i, un cop establerts, pels assentaments homogenis.

19. Destacar la sèrie de reportatges de Carles Sentís a la revista el *Mirador* entre l'octubre de 1932 i el gener de 1933 sobre la immigració murciana i que anys més tard es transformarien en C. SENTÍS. *Viatge en Transmiserià. Crònica viscuda de la gran emigració a Catalunya*. Barcelona, Ed. La Campana, 1994. Posteriorment, el 1964. Francesc Candel publicava *Els altres catalans*, on feia referència a aquesta immigració.

20. Cal recordar els treballs de VANDELLÓS, JOSEP *Catalunya, poble decadent*, Barcelona, 1935 i *La immigració a Catalunya*, Barcelona, 1935.

21. VIDAL, T. "Barcelonins, 1930". Dins. *Barcelona Contemporània*. Barcelona. CCCB/Diputació de Barcelona, 1996. p. 98-101.

Una anàlisi de la mostra tractada ens presenta un col·lectiu bàsicament jove, amb molt pocs anys de residència, una mitjana de 5,25 anys. Pel que fa a l'origen, les poblacions més representades són les d'Aguilas, Lorca, Cartagena i la Unió. (Veure quadre 2).

Les causes de la immigració murciana a la dècada dels anys vint són complexes i van més enllà d'una visió simplista com la que presenta C. Sentís:

"Durant la guerra de 1914, el preu dels fruits pujà, i els jornals també, i tothom anà millor. Acabada la guerra, els bons preus i els bons jornals s'acabaren. Però tothom havia tastat una vida millor i els dolia tornar a fer la d'abans. Havien vist el món per un forat, i per ell s'escaparen, per mar, per carretera o en tren.

El corrent migratori es canalitzà, d'antuvi, cap a l'Amèrica del Sud. Al veí port d'Aguilas s'embarcaven sense documentació, cap a Argentina, Perú o Brasil, en vaixells més aviat tronats. Però males noves arribaven d'ultramar. No se sap qui va descobrir que l'Amèrica es podia trobar a Barcelona o al migdia de França. El corrent canvià de direcció i remuntà la costa".²²

Analitzant la quantiosa bibliografia que existeix sobre Múrcia i l'emigració, podem constatar que els saldos migratoris negatius són una constant en tot el segle XX, fins a la dècada dels setanta.

Aquesta tendència sembla aturar-se el 1976.²³ El número de població emigrada va arribar als 76.910 habitants a la dècada 1920-1930 i a la dècada dels seixanta arribava a les 102.158 persones.²⁴

Les causes d'aquesta immigració estan íntimament relacionades amb l'activitat econòmica que es desenvolupava a la regió. D'una banda, l'agricultura²⁵ estava subjecta a les condicions climàtiques: la precarietat de les pluges era el factor predominant i mancava una vertebració dels recursos hídrics; d'altra, la mineria, factor econòmic d'algunes àrees de la regió des de la segona meitat del s. XIX, es trobava pràcticament esgotada i paralitzada a l'entrada dels anys vint d'aquest segle.

Per exemple, en el cas de Lorca, J. Sala Sust²⁶ creu que la causa de l'emigració és:

"La causa, es sin duda alguna el déficit pluviométrico y el mal planteamiento hecho por los poderes públicos de los medios para darle solución, el causante principal de nuestra emigración. A ello se une una falta de una industria local, que no ha sido creada a tiempo por la clase social que disponia de los capitales suficientes para ello, pero ha preferido invertirlo en gastos suntuários o en campos de tierras agrícolas por razones de prestigio".

Així, aquesta població presenta unes xifres²⁷ prou evidents pel que fa a l'emigració.

1910-1921	1.832 persones
1921-1930	24.195 persones
1934-1940	1.463 persones

22. *Op. Cit.* nota 18. p. 32 i s.

23. CALVO GARCÍA-TORNEL, F. *Geografía humana de Murcia*. Barcelona, Oikos Tau, 1986. p. 17 i s.

24. *Op. Cit.* nota 18. p. 18.

25. LÓPEZ BERMÚDEZ, F. CALVO GARCÍA-TORNEL, F. i MORALES GIL, *Geografía de la región murciana*. Barcelona, Ed. Ketres, 1986. p. 134.

26. SALA SUST, J. *Lorca 1895-1936. Cuarenta años de evolución económico social*. Lorca, Cámara Oficial de Comercio e Industria, 1972, p. 194 i s. En la mateixa línia s'expressava. CAPEL, H. *Lorca, capital subregional*. Lorca, 1969 i també: CAPEL, H. "Migración y subdesarrollo en España. La emigración en el campo de Lorca". a *Homenaje al profesor José Manuel Casas Torres*, Barcelona, 1973, pàgs. 63-81.

27. Dades extretes de CAPEL, H. *Lorca, capital subregional*. Lorca, 1969.

Un altre exemple seria el de Molina de Segura, una població menys afectada pel problema migratori però que presenta un estancament en el creixement demogràfic. Aquest creixement és, en efecte, la causa indirecta del despoblament segons A. Abellán García.²⁸

“Entre 1910-1920 el crecimiento de la población supera los 10.000 habitantes, esta no puede ser abastecida por la economía agraria derivada del cultivo de la huerta sometido a las variaciones climáticas. La incipiente industria conservera no puede hacer frente a este crecimiento.”

Una lectura semblant i paral·lela, malgrat un rerafons econòmic, seria la que es produiria als municipis dependents de la mineria. A poblacions com La Unión²⁹ es produeix un baixada demogràfica espectacular (veure quadre 3) i en altres com a Cartagena, la pròpia dinàmica urbana farà que la davallada se sostingui, però paraitzarà el creixement de la població.³⁰ Un altre cas, a cavall entre una economia agrària i la mineria, és el municipi d'Aguilas, situat en una zona de secà i subjecta als rigors climàtics, canalitza, com a port de mar, l'activitat de Lorca i la seva àrea d'influència, i el límit territorial de la franja es dedica a la mineria. Aquest presentà, la dècada de 1920-1930, una pèrdua de 1.333 habitants que va suposar un decreixement del -7,8%.³¹

En aquest sentit, les causes de la davallada de la mineria a la zona van ser conseqüència de l'esgotament dels filons, però també hi va influir la manca d'adequació de la tecnologia a unes perspectives de futur.³²

Barcelona: Destí dels immigrants

Aquesta asseveració assumida per la bibliografia existent,³³ té el seu reflex, encara que matisat, a les dades numèriques. A la dècada de 1920-1930, el número d'immigrants murcians arribà a la xifra de 76.910 persones, mentrestant, la xifra de murcians censats a Barcelona el 1930 era de 45.047 persones, una correlació de dades que ens presenta un percentatge del 58,57%. Una xifra que ajuda a explicar l'impacte psicològic de l'arribada i assentament d'aquests nousvinguts a Catalunya, i més concretament a la perifèria barcelonina. La resta de la immigració murciana es canalitza cap a Sudamèrica (Argentina, Paraguai i Xile) i cap a França, i encara un cert percentatge fou assumit per la pròpia emigració regional, cap a les ciutats més importants, com ara Múrcia.

28. ABELLÁN GARCÍA, A. *Evolución demográfica de Molina de Segura (Murcia)*. Molina, Caja de Ahorros Provincial de Murcia. I. Juan Sebastián Elcano (CSIC), 1990.

29. Aquest cas ha estat estudiat per: GIL OLCINA, A. *Evolución demográfica del nucleo minero de La Unión*. a *Saitibi* n.º XX, 1970 p. 203-237.

30. SARASA, A. *Cartagena, estudio de geografía urbana*. Cartagena, 1981 i també: SARASA, A. *Cartagena, crecimiento demográfico y desarrollo industrial*. Murcia, 1982. Cal citar també l'estudi pioner de BOSQUE MAUREL, J. "Cartagena, notas de geografía urbana". *Estudios Geográficos*, n.º 37. p. 579-638.

31. VEURE BEL ADELL, C. *Datos básicos para el estudio de la población en la región de Murcia*, Murcia, U. de Murcia 1985.

32. "Entre Cartagena y Aguilas existían en 1862, 68 fundiciones dedicadas a la fundición y a la copelación de zinc y hierro. Una actividad muy dinámica que decae muy rápidamente al final del XIX como ya había ocurrido en Andalucía Oriental." *Op. Cit.* nota 22. p. 63 i s.

33. "La gran oleada emigratoria de los años veinte tuvo como destino casi exclusivo Barcelona y se reanuda la misma tendencia al finalizar la Guerra Civil, en el segundo quinquenio de los años cincuenta la emigración cambia de rumbo y se hace continental." *Op. Cit.* nota 24. p. 134.

L'assentament a Barcelona es va fer al centre de la ciutat,³⁴ però majoritàriament a la perifèria més externa a la ciutat i en poblacions de la rodalia, sempre amb una relació clara amb l'existència de centres de treball susceptibles d'acollir aquesta mà d'obra. Els exemples són prou definitoris, com ara el conegut i mitificat assentament a Collblanc-La Torrassa, a l'Hospitalet del Llobregat, pròxim a les obres centrals de l'exposició del 1929. També trobem els de Montcada on, tant la fàbrica de ciment *Asland* ubicada a la població, com les activitats extractives són elements d'atracció pels nouvinguts. Hi ha els de Cerdanyola i Ripollet, aquest cop canalitzats per l'empresa *Uralita*, i els de Santa Coloma de Gramenet, Sant Adrià de Besòs, Monistrol, Granollers i Mollet, sempre lligats a l'activitat industrial d'aquestes àrees que actua com a pol d'atracció. Quelcom semblant succeeix a les industrialitzades poblacions de la riba del Llobregat i el Cardener i també a les mines de sal de Súria.

Pel cas de la Trinitat Vella, l'explicació més plausible, extensible no només als residents murcians sinó també a la resta dels habitants del barri, és la proximitat a Montcada i a la cimentera *Asland*, que en paraules de C. Sentís era:

“És per als immigrants una mena d'estel d'Orient que els condueix des de les seves llars al Vallès³⁵”.

També, els tallers de la *Maquinista Terrestre Marítima* de Sant Andreu de Palomar serien un pol d'atracció, juntament amb les diverses empreses (la *Hispano Suïza*, *Fabrica Nacional de Colorantes*, la tèxtil *Fabra i Coats*...) ubicades a la zona.

Construcció del teixit comercial i social del barri

Aquest creixement urbanístic i demogràfic, també va anar acompanyat de la construcció del teixit comercial i associatiu del barri. La mateixa situació geogràfica del barri havia d'ajudar a aquesta consolidació. La llunyania i la mala comunicació respecte als altres nuclis urbans, fet que havia permès la construcció pel baix valor del sòl, propiciava l'aïllament, la creació de serveis propis i la consolidació de la idea de colònia, nom força utilitzat a la documentació consultada.

Així, una proporció dels propietaris que vivien a la barriada crearen la *Asociación de propietarios de la barriada de la Trinitat*, el 1929 i potenciaren una cooperativa de consum anomenada *Trinidad* per a nodrir els habitants. Igualment, l'activitat associativa es canalitzà amb la creació d'entitats esportives entre les que destaca la *Peña Ciclista Santísima Trinidad*, nascuda el 1928, i origen del futur *Club Deportivo Trinidad*, una de les entitats principals del barri a l'actualitat. També, l'aspecte cultural va ser estimulat amb la creació d'una banda de música. Altrament, la parròquia neix fruit d'un decret firmat pel Bisbe Irurita amb data del 26 de juny de 1936, en què s'estipulava que l'advocació de la nova església devia fer referència a l'antiga ermita situada al turó. La instal·lació parroquial, truncada per la Guerra Civil, mostrava

34. En aquest sentit s'expressa M. Tatjer mostrant que els barris de la ciutat vella situats per sota del carrer Ferran (barris del Banc i de la Mercè) acullen alts percentatges de població murciana i andalusa entre 1915 i 1930. Veure TATJER, M. *Diferenciació social i davallada demogràfica al centre històric de Barcelona*: “El barri gòtic (1888-1980)”. dins: *II Congrés d'història del Pla de Barcelona*, Barcelona, 1989, p. 241. Respecte a la immigració andalusa la mateixa autora s'expressa en els mateixos termes, presentant una ocupació acumulativa tant a la part central de la ciutat com a les perifèries. Veure *Op. Cit.* nota 3.

35. *Op. Cit.* nota 18, p. 112.

una preocupació del bisbat cap a la dotació de serveis religiosos en aquests nous nuclis urbans.³⁶ En aquesta mateixa línia és la constatació de l'arribada en aquests anys d'un mitjà de transport com l'autobús, que posarà en contacte el barri amb els nuclis urbans més propers.

El teixit comercial del barri neix i creix a un ritme paral·lel al del barri. Les dades subministrades pels llistats de la contribució fiscal així ho mostren (veure quadre 4). Són establiments bàsicament destinats a la provisió de queviures (forns de pa, carnisseries, lleteries i droguerries). El 1934, documentem una sèrie de petits tallers i establiments regentats per fusters, espartenyers, pintors... També, una sèrie de petites indústries fan la seva aparició en aquests moments, com ara una fàbrica de gasoses que produeix menys de 100 ampolles i una fàbrica de cordes. Tot plegat és una mostra de la consolidació urbana del barri, que la Guerra Civil aturà de cop i que no es tornà a recuperar fins ben entrada la dècada dels cinquanta.

Quadre 1. Percentatges de població de Barcelona i el barri de la Trinitat Vella segons la regió de procedència.

Font : Fulls familiars Padró municipal de 1930.

Regions de Procedència ³⁷	N.º d'habitants Barcelona	Distribució per 100 (Barcelona)	Distribució per 100 (Trinitat Vella)
Barcelona (capital)	438.724	43,65%	22,50%
Barcelona (província)	72.086	7,17%	1,78%
Resta de Catalunya	121.282	12,06%	10,00%
Galaico-Asturiana	10.162	1,01%	0,35%
Cantàbrica	6.831	0,68%	1,07%
Alt Ebre	10.498	1,04%	2,14%
Aragonesa	80.940	8,05%	8,92%
Central	26.576	2,64%	1,07%
Valenciana	87.759	8,72%	11,78%
Múrcia	45.047	4,47%	23,57%
Andalusia Oriental	31.536	3,14%	5,35%
Andalusia Occidental	11.047	1,10%	0,00%
Extremadura	2.500	0,25%	0,35%
Castellano-lleonesa	21.132	2,10%	8,21%
Balears	9.337	0,93%	1,42%
Canàries	674	0,07%	0,00%
Estrangers	26.659	2,65%	1,07%
Colònies	542	0,05%	0,35%
No consta	2.233	0,22%	0,00%
Totals	1.005.565	100,00%	100,00%

Font: Gaceta Municipal de Barcelona del 1947 i elaboració pròpia.

36. BALLESTER SOLEY, E *El libro de las parroquias*, Barcelona, 1962, p. 149.

37. Distribució regional adoptada per la Direcció General d'Estadística per a les publicacions censals del 1920: Galaico-Asturiana (La Corunya, Lugo, Ourense, Pontevedra i Oviedo).- Cantàbrica (Santander, Biscaia, Guipúscoa).- Alt Ebre (Navarra, Àlaba, Logronyo).- Aragonesa (Osca, Saragossa i Terol).- Valenciana (Castelló, València i Alacant).- Múrcia.- Andalusia Oriental (Jaén, Almeria, Granada, Màlaga).- Andalusia Occidental (Còrdova, Sevilla, Huelva, Cadis).- Extremadura (Càceres, Badajoz).- Central (Albacete, Madrid, Toledo, Ciudad Real, Conca i Guadalajara).- Castellano-lleonesa (Burgos, Sòria, Segòvia, Àvila, Lleó, Zamora, Salamanca, Valladolid, Palència).- Balears.- Canàries.

Quadre 2: Característiques dels immigrants de Múrcia instal·lats a la Trinitat vella (1930).
 Font: *Fulls familiars Padró municipal 1930*. (Mostra C./Trinitat i Madriguera).

SEXES

EDAT

Percentatge per sexes.

Percentatge per edats.

Dones:	31,84%	0-12 anys:	11,76%
Homes:	46,96%	12-18 anys:	22,05%
Nens:	10,81% ³⁸	19-25 anys:	16,17%
		26-30 anys:	11,76%
		31-35 anys:	5,88%
		36-40 anys:	4,41%
		41-45 anys:	5,88%
		46-50 anys:	2,94%
		51-99 anys:	11,76%

ANYS DE RESIDÈNCIA:

Mitjana d'anys de residència a Barcelona: 5,25 anys.

Més de 10 anys:	9,09%
10-5 anys:	43,93%
5-0 anys:	45,45%

POBLACIÓ DE PROCEDÈNCIA

Aguilas	33,30%
La Unión	6,06%
Cartagena	13,63%
Lorca	10,60%
Torre Pacheco	6,06%
Mula	3,03%
Múrcia	6,06%
Blanca	3,03%
Altres	10,50%

38. Edats entre 0 i 12 anys.

Quadre 3. Evolució demogràfica de diferents municipis de la província de Múrcia.

Font: C. BEL ADELL. *Datos básicos para el estudio de la población en la región de Murcia*. U. de Murcia, 1985.

	1910	1920	1930	1940	Increment reals desenals 1920-1930	%
Aguilas	15.967	17.078	15.745	15.166	-1.333	-7,80%
Alhama	9.184	9.597	9.860	10.740	263	2,74%
Blanco	4.317	4.327	5.083	4.964	756	17,47%
Cartagena	102.542	96.891	102.518	113.468	5.627	5,80%
Lorca	70.807	74.693	60.300	69.639	-14.396	-19,27%
Torre Pacheco	9.772	9.247	8.934	9.541	-313	-3,58%
Mula	11.922	12.319	13.034	14.312	715	5,80%
Murcia	125.057	141.175	15.724	193.731	17.549	12,43%
Totona	13.591	14.072	13.608	15.264	-464	-3,29%
La Unión	30.249	24.837	11.776	10.079	-130.621	-52,58%
Yecla	22.883	25.331	26.410	22.371	1.079	4,25%
Murcia- Província					-6.810	1,06%

Saldo migratori de la província de Múrcia. (1900-1950).

Font: C. BEL ADELL. *Datos básicos para el estudio de la población en la región de Murcia*. U. de Murcia, 1985. p. 39.

Anys	Increment real	Increment vegetatiu	Saldo migratori ³⁹	Saldo migratori (%)
1901-10	37.118	47.432	-10.314	-17,29
1911-20	23.534	27.676	-4.144	-6,61
1921-30	6.810	83.720	-76.910	-119,79
1931-40	74.252	76.109	-1.857	-2,72
1941-50	37.020	92.728	-55.700	-75,40

39. Saldo migratori: La diferència entre el creixement real i el creixement vegetatiu.

Quadre 4. Establiments comercials i industrials al barri de la Trinitat vella (1921-1934).
Font: Registres Contribució fiscal districte IX. Secció Hisenda. Arxiu de la Corona d'Aragó.

1921

TIPUS D'ESTABLIMENT	PROPIETARI	CARRER
<i>Lleteria amb estable</i>	Juan Jerónimo Marí	Pl. Besòs, 15

1928

TIPUS D'ESTABLIMENT	PROPIETARI	CARRER
<i>Abacería (Adrogueria)</i>	Rosa Juny	C./Trinitat, 93
<i>Abacería (Adrogueria)</i>		C./Trinitat, 34
<i>Bodegón o café económico</i>	Ricardo Manco	C./Trinidad, 294
<i>Tablajero (Carnisseria)</i>	Eulàlia Llorach	C./Trinidad, 65
<i>Tablajero (Carnisseria)</i>	José Segura	C./ Mireia, 113
<i>Aceite y vinagre</i>	Vicente Forn	C./ Galicia, s/n.
<i>Horno de pan (forn)</i>	Rosa Puig	C./ Madriguera, s/n.
<i>Carpintero (fuster)</i>	Manuel Baleta	C./ Madriguera, 298
<i>48 Cabras de Leche</i>	Amalia Cillera	C./Trinidad (Villa Rosa)

1934

TIPUS D'ESTABLIMENT	PROPIETARI	CARRER
<i>Comestibles</i>	Francisco Pérez	C./Trinidad, 297
<i>Lleteria amb estable</i>	José Bosch	Pl. Besòs, 15
<i>Abacería (Adrogueria)</i>	Manuel Salvadó	C./Trinidad, 93
<i>Bodegones</i>	Maria Quera	C./ Madriguera, 288
<i>Bodegones</i>	José Trexach	Pl. Besòs, 17
<i>Tablajero (Carnisseria)</i>	Amparo Torra	C.(Mireia, 113
<i>Horno de pan (forn)</i>	Pedro Jouvà	C./ Madriguera, s/n.
<i>18 vaques</i>	José Bosch	Pl. Besòs, 15
<i>48 cabres</i>	José Ramón	C./Trinidad (barr. Bosch)
<i>Fábrica de cuerdas de lino</i>	Francisca Pena Pons	C./ Galicia, 7
<i>Fáb. de gaseosas hasta 100 botellas</i>	Ramón Bis	C./ Mireia, 123